

DESPRE CIRCULAȚIA UNOR CATEGORII DE CERAMICĂ CURENTĂ LA HISTRIA, ÎN PERIOADA ARHAICĂ

DE

SUZANA DIMITRIU

Cercetările arheologice efectuate la Histria între anii 1914 și 1942 și din 1949 înainte au arătat că materialul ceramic descoperit în stratul arhaic din cetatea propriu-zisă, precum și acela din zona de vest, extra-muros, a cetății, se împarte în următoarele categorii :

1. Ceramică de lux, importată din Grecia orientală și din Grecia continentală.

2. Ceramică de uz curent cu decor de benzi sau fără decor.

3. Ceramică autohtonă, aceasta din urmă reflectînd, cu tot slăbul său procent, primele legături ale localnicilor din această regiune dobrogeană cu colonia înființată pe malul golfului de mare, astăzi lacul Sinoe.

Dacă, în ceea ce privește ceramica de lux putem preciza, cu riscuri minime de eroare, spațiul din care provin și timpul în care au fost create și au circulat diferitele categorii ¹, dacă de asemenea ceramica autohtonă a putut fi încadrată în contextele Hallstattului târziu, atît în cele din țara noastră cît și în acelea de pe țărmul de nord al Mării Negre ², mai puțin siguri sîntem de originea modestelor vase necesare gospodăriilor de acum 2500 de ani, pentru care preocuparea de înfrumusețare se reduce doar la împodobirea vaselor respective cu simple benzi de culoare sau uneori nici măcar cu atît.

Știm la ora actuală că o parte din ceramica de uz curent histriană a putut fi ancorată la unele categorii de import grecești orientale, provenind din Chios, Samos, Lesbos, Thasos. Rămîne însă o cantitate ceramică apreciabilă căreia nu i s-a putut determina cu precizie proveniența, ci numai epoca în care a circulat ³. Existența acestei ceramici pe arii foarte întinse și totuși cu aceleași caracteristici a stîrnit nedumerirea ceramologilor, încă de la începutul secolului nostru, cei mai mulți înclinînd să o declare tot ca ceramică de import, din centre ce urmau să fie determinate ⁴.

¹ Vezi, pentru aceasta, *Histria*, II, București, 1966, *Catalog ceramic*, p. 57 și urm.

² *Ibidem*, p. 127 și urm.

³ *Ibidem*, p. 102 și urm. Gruparea acolo este tipologică. În articolul de față, păstrînd tipologia, am încercat și o grupare pe argile.

⁴ Este deajuns să cităm numele cercetătoarei engleze Ellinor Price, care în a sa *East Greek pottery*, apărută în CVA, *Classification des céramiques antiques*, 13, Paris, 1928, grupa în cap. II

Dar, după ani de cercetare, imposibilitatea de a putea răspunde la multe semne de întrebare a dus la o altă soluție, care simplifică problema, anume la determinarea diferitelor grupe de ceramică curentă ca locale⁵. Import sau local, iată cele două teze, dintre care cea din urmă a început să cîștige din ce în ce mai mult teren.

Argumentele tezei „import” sînt: o oarecare conexiune schematică (forme, decor) a ceramicii comune cu ceramica de lux, caracteristici comune constatate pe arii întinse, varietate mare de argile la ceramica din cuprinsul aceleiași așezări. Argumentele tezei „local” se trag din aceleași considerații, dar interpretate în sensul că tocmai simplitatea decorului constituie semnul unei producții comune, fără caracteristici speciale, iar varietatea argilelor trebuie raportată la lutăriile din jurul așezărilor, unde respectiva ceramică a fost descoperită. Acestor păreri trebuie să li se adauge și presupunerea, logică de altfel, că este normal ca locuitorii unei colonii să-și confecționeze pentru uzul curent propria lor ceramică. Mergîndu-se pe această idee, s-a ajuns la crearea, începînd încă cu ceramica geometrică din orașele din Sicilia și sudul Italiei, a unui adevărat stil colonial, care încearcă să realizeze chiar și exemplare de lux⁶.

Discriminarea dintre produsele ceramice de import și cele locale nu a constituit însă numai o preocupare de erudiție a ceramologilor în scopul de a stabili „finețuri stilistice”. Importanța unei producții locale în circuitul comerțului colonial este îndeobște recunoscută ca să explice strădania cercetătorilor pentru a o descoperi. Și pentru că observațiile stilistice nu s-au dovedit întotdeauna concludente, cercetările s-au îndreptat, din ce în ce mai atent, asupra argilelor din care respectivele vase erau lucrate. Ceramica de la Massalia⁷ și Megara Hyblaea⁸ a oferit elementele necesare unui astfel

vasele cu decor simplu, în general cu benzi din pictură neagră pe fondul argilei. Autoarea conferă acestor vase o foarte largă răspîndire și centre variate de producție, cu o activitate care se poate urmări pînă în secolul VII-lea î.e.n. Argilele care servesc la confecționarea acestor vase sînt diferite: roșii, galbene sau nuanțate cafeniu, cu nisip și mica în conținut.

⁵ În ultima instanță, R.M. Cook, *Greek painted pottery*, London, 1960, p. 142; o soluție de compromis este acceptată în studiul lui G. M. P. Hanfmann, *On some eastern Greek wares found at Tarsus. The Aegean and the Near East (Studies presented to Hetty Goldman)*, New York, cu privire la originea și răspîndirea amforelor și hydrillor în benzi ondulate, întâlnite în toate punctele coloniale, ajungîndu-se la concluzia că, cu toată probabila activitate locală, nici vehicularea mărfii comune nu trebuie exclusă și că ceea ce contribuie la caracterul unitar al ceramicii de uz curent este tocmai simplitatea decorului său.

⁶ F. Villard et G. Vallet, *Géométrie grec, géométrie sicilote, géométrie sicule. Étude sur les premiers contacts entre Grecs et indigènes sur la côte orientale de Sicile. Mélanges d'archéologie et d'histoire*, LXVIII, 1956, p. 7-27; F. Villard, *La céramique grecque de Marseille*, Paris, 1960, p. 59-60.

⁷ F. Villard, *Marseille*, p. 58-68. Pornind de la principiul că vasele confecționate dintr-o argilă nemaiolosită în alte puncte ale lumii grecești trebuie să fie de fabricație locală, autorul constată pe baza diferențelor de argile o producție locală, care folosește patru feluri de argile, fiecare cu tehnica proprie, dar, în același timp, corespunzătoare în linii mari și grupelor ceramice grecești orientale. La aceste patru tehnici este repartizată o parte din ceramica massaliotă cu decor orientalizant și o parte din ceramica comună cu decor de benzi sau fără decor.

Care sînt concluziile la care a ajuns învățatul francez prin sistematizarea pe care a încercat-o? Rezul atele scontate sînt minimalizate de faptul că ceramica de la Massalia, altă strat. Dacă pentru ceramica artistică o datare este posibilă prin tipologie, pentru ceramica comună, fie de import, fie locală, singur criteriul tipologic este insuficient, întrucît persistența anumitor forme de vase și decor se observă pentru perioade de timp foarte largi. Villard

le studiu. În arhipelagul grecesc Thasos este de asemenea un centru cărui se subscrie o bogată producție locală⁹, iar în nordul Mării Negre o activitate locală în producția de ceramică a fost recunoscută la Olbia¹⁰, Pantiropaion¹¹, Nymphaion¹², Hermonassa, Tyritaki și Phanagoria¹³.

nsuși recunoaște că pentru ceramica comună de import de la Massalia nu există o posibilitate de încadrare mai strânsă decît între două date: data de întemeiere a Massalici, la începutul secolului al VI-lea î.e.n., și data de 535, cînd în urma căderii Phoceii și a bătăliei de la Alalia și datorită blocadei exercitate de etrusci și de cartaginezi, Massalia rămîne izolată și deci importurile grecești orientale aproape dispar. O precizare cronologică mai strînsă este deci, în cazul ceramicii comune de la Massalia, imposibilă. Dar dificultatea de a obține concluzii cronologice concrete nu este numai aceasta. Pornind de la ideea că producția locală massaliotă a trebuit să se dezvolte ca o consecință firească a încetării importurilor grecești orientale, Villard consideră data de 535 ca un *terminus postquem* pentru producția ceramicii de uz curent de la Massalia. Dar nu trebuie să pierdem din vedere faptul că pentru a imita atît de strîns formele și decorul ceramicii comune de import era neapărat necesar ca acestea să fie cunoscute și după 535. Și atunci, ori presupunem o continuare a importurilor grecești orientale și în ultimele două treimi ale secolului al VI-lea î.e.n., ori admitem începutul activității olărești locale mai devreme de cît s-a crezut. Dar aceasta nu este încă totul. Discriminarea pe argile poate constitui oare un criteriu sigur de determinare a unei producții locale? Principiul că vasele a căror argilă se deosebește de argilele cunoscute lumii grecești sînt locale ar putea fi socotit valabil dacă: 1) s-ar putea cunoaște, atît la argilele de import, cît și la cele presupuse locale, caracteristicile și înainte de ardere și 2) dacă s-ar putea avea evidența exhaustivă a depozitelor de argilă grecești. Dar, deocamdată, situația de la Massalia este aceasta: se constată existența unor grupe ceramice din argile „mai speciale”, grupe foarte asemănătoare de altfel, ca forme și decor, cu alte grupe socotite de import. Datarca probabilă a acestora, întinsă pe o perioadă nedeterminată, care ar începe după 535, este întărită prin faptul că s-au descoperit și resturile unui cuptor pentru ceramică, într-un complex din secolul al V-lea î.e.n. Dar nu este de loc convingător că acest cuptor poate oferi un *terminus antequem*.

⁹ Rezultatele cercetărilor din marea colonie siciliană au confirmat, pare-se, existența unei ceramici arhaice ornamentate, de fabricație siciliotă, analizată într-un amplu capitol (p. 139—199) din lucrarea *Megara Hyblaea* (Paris, 1964) avînd ca autori pe G. Vallet și Fr. Villard. Masa ceramicii locale de acolo, a cărei discriminare de ceramica „veritabilă grecească” s-a făcut, inițial, pe criterii stilistice, se împarte, la rîndul ei, în patru grupe mai mici, A-D, pe baza diferențelor de tehnică, autorii înțelegînd prin tehnică „întrebuințarea argilelor de calitate diferită”, iar prin calitate „aspectul argilei, natura degresantului, aspectul suprafeței vasului și aspectul picturii”. Trebuie să arătăm însă dintru început că și în cazul ceramicii de la Megara Hyblaea, autorii operează tot cu ajutorul tipologiei, fixarea cronologică a tipurilor stabilite rămînd mai departe nerezolvată, întrucît „împrejurările în care s-au făcut descoperirile nu aduc decît indicații foarte vagi pentru datarea ceramicii locale” (p. 141). Și dacă în cazul Massaliei, dezvoltarea ceramicii locale era explicată ca o consecință a strîngulării importurilor grecești orientale, la Megara Hyblaea se constată în cadrul ceramicii comune fabricarea numai a anumitor forme, care nu se întîlnesc în ceramica de import. Cu alte cuvinte, formele locale completează repertoriul ceramic de import (p. 182). Și dacă este așa, această situație nuanțează caracterul comerțului colonial.

¹⁰ Lilly Ghali-Kahil, *La céramique grecque, Études Thasiennes*, VII, Paris, 1960, p. 51—72. La Thasos, unde de altfel ca și la Massalia și la Megara Hyblaea nu au existat condiții de observații stratigrafice (p. 51), s-a pornit de la considerații stilistice, care au îndreptățit alcătuirea unui grup aparte, „local”, cu vasele confecționate „dintr-o argilă portocalie, mai mult sau mai puțin roșie, mai mult sau mai puțin chamois, pare-se totdeauna micasată, adesea impură și cu un conținut slab de nisip” (p. 52). Această producție locală imită, încă din a doua jumătate a secolului al VII-lea, produsele insulare de așa manieră, încît adesea „o discriminare între local, insular sau ionian devine specioasă” (*ibidem*).

¹¹ V. F. Gaidukevici, *Античные города*, I, Moscova, 1955, p. 41. Se constată la Olbia o producție ceramică locală, datată spre sfîrșitul secolului al VI-lea î.e.n., producție care reproduce formele grecești de import. Are loc deci o suprapunere a repertoriului local peste repertoriul importat, și nu o completare a acestuia.

¹² I. T. Kruglikova, *MIA*, 33, 1954, p. 4.

¹³ V. F. Gaidukevici, *op. cit.*, p. 102, n. 1. S-au descoperit, de altfel, la Nymphaion și cuptoarele respective.

¹⁴ V. D. Blavatski, *MIA*, 33, 1954, p. 28—30.

Scurta prezentare a situației ceramicii de uz curent, folosită în coloniile grecești, a avut ca scop să construiască cadrul pentru ceramica comună descoperită în stratul arhaic de la Histria.

Din *nivelul arhaic I histrian* datat între ultimele decenii ale secolului VII î. e. n. și secolul VI foarte timpuriu, s-a recoltat următorul material ceramic :

1. Ceramică „rhodiană” A și înrudită, databilă în ultimul sfert al secolului VII.
2. Ceramică „rhodiană” B și înrudită, de lux și curentă, databilă în secolul VI timpuriu.
3. Ceramică de Chios, de lux și curentă.
4. Ceramică de uz curent, cenușie.
5. Ceramică de uz curent, cu decor de benzi sau fără decor.
6. Ceramică autohtonă, lucrată cu mina.

Cu excepția ceramicii cenușii și a ceramicii autohtone, pe care nu le discutăm în acest articol, toată masa ceramică din nivel, de lux sau comună, se repartizează la patru grupe de argile : I, grupa argilelor gălbui-albicioase ; II, grupa argilelor roze, cu nuanțări spre cărămiziu, gălbui, cenușiu sau cafeniu ; III, grupa argilelor de același aspect cu cele din grupa precedentă, dar cu miezul cenușiu-negricesc, din cauza arderii necomplete ; IV, grupa argilelor cafenii.

Este posibil ca grupele II și III să constituie pînă la urmă o singură mare grupă, dar pînă la o determinare definitivă ne-am oprit la această sistematizare, care corespunde de altfel aceleia din *Vases archaïques*¹⁴.

Frecvența acestor grupe de argile în nivelul arhaic I este următoarea : în primul rînd grupa II, apoi grupa III și, cea mai puțin frecventă, grupa I. Cît privește formele de vase întîlnite în primul nivel arhaic histrian, acestea sînt :

1. Amfore cu angobă sau fără angobă, cu decor de benzi negre sau roșii, uneori cu o linie circulară pe gît în relief sau imprimată, alteori fără nici un fel de decor.
2. Hydrii (cu probabilitate), cu același decor ca mai sus.
3. Oinochoai, cu angobă sau fără angobă și decor de benzi negre sau roșii.
4. Olpai, fără angobă, cu decor de benzi negre sau roșii.
5. Stamnos (cu probabilitate).
6. Oale.
7. Străchini, cu angobă sau fără angobă, cu același decor de benzi.
8. Farfurii, cu angobă sau fără angobă, cu același decor.
9. Cupe fără angobă, cu decor de Firniss dispus fie în suprafață, fie în benzi sau dungi circulare.

Următoarele forme de vase sînt lucrate din argilă din grupa I : amfore cu angobă cafenie și decor de benzi albe, înguste, ondulate¹⁵. Aceste fragmente stau foarte aproape de unele exemplare descrise în *Vases archaïques*¹⁶ și considerate ca ioniene, din centre nedeterminate. Faptul că și la Massalia s-au descoperit două fragmente de

¹⁴ P. 26—30.

¹⁵ *Histria*, II, *Catalog ceramic*, nr. 528, 540, 568.

¹⁶ Fig. 122—123.

oinochoai, din aceeași argilă și în aceeași tehnică de decor¹⁷, și că argila respectivă este constatată și la unele exemplare de la Megara Hyblaea¹⁸, ne îndreptățește să credem că afirmația din *Vases archaïques* este justă și considerăm fragmentele histriene ca aparținând unei categorii de import, fără posibilitatea de a determina însă deocamdată centrul de producție. Din același fel de argilă au mai apărut în nivelul arhaic I de la Histria fragmente dintr-o oinochoe¹⁹, apoi fragmente de olpai²⁰ și de străchini de dimensiuni mici²¹. Un fragment de olpe poate fi apropiat de grupa din argilă albicioasă de la Massalia, grupă care la rîndul ei își găsește analogii în ceramica arhaică de la Bizanț și al cărei centru de producție trebuie căutat în regiunea de nord-vest a Asiei Mici²². Credem că această repartizare este justă, judecînd după un fragment de amforă descoperit la Histria, din aceeași argilă, dar cu decor artistic, considerată ca provenind din Eolia²³.

Cît privește străchinile din aceeași argilă, cu conținut variabil de mică și concrețiuni, ele mărturisesc tocmai prin această varietate tehnici diferite, raportate la mai multe ateliere.

Problema vaselor din grupa de argile II este mai complicată. În primul rînd grupa noastră II este mai cuprinzătoare decît cea din *Vases archaïques*, la care erau trecute doar cîteva fragmente de oinochoai²⁴. În grupa noastră II argila roză poate fi nuanțată, după cum am spus, spre gălbui, cărămiziu, cenușiu sau cafeniu. Din această argilă sînt lucrate unele produse de lux „rhodian” A și B, precum și unele categorii înrudite, ca și unele exemplare chiote. Din ceramica curentă se repartizează la această grupă cîteva fragmente de amforă, cu angobă și fără angobă²⁵, un fragment probabil de hydrie²⁶, fragmente de oinochoai fără angobă²⁷, fragmente de olpai fără angobă²⁸, fragmente de străchini, de farfurii și de cupe²⁹. Este grupa cea mai cuprinzătoare.

Amforele din această grupă se deosebesc de cele recunoscute ca chiote, întrucît profilul lor este diferit, iar benzile, subțiri, sînt ondulate³⁰. Grupa aceasta de amfore este restrînsă și fără posibilități de analogii, cel puțin deocamdată. La fel de rare sînt și fragmentele presupuse de hydrii. Unul din aceste fragmente, fără angobă, cu o bandă circulară la baza gîtului și cu alta ondulată pe toartă³¹, poate fi comparat cu un exemplar din *Vases archaïques*³², acolo argila avînd însă contingențe cu aceea din grupa

¹⁷ F. Villard, *Marseille*, p. 47.

¹⁸ F. Villard et G. Vallet, *Mégara Hyblaea, V. Lampes du VIe siècle et chronologie des coupes ioniennes. Mélanges d'archéologie et d'histoire*, LXVII, 1955, p. 10, n. 8.

¹⁹ *Histria II, Catalog ceramic*, nr. 578.

²⁰ *Ibidem*, nr. 633.

²¹ *Ibidem*, nr. 665—666.

²² Villard, *Marseille*, p. 40.

²³ *Histria, II, Catalog ceramic*, nr. 436. Determinarea a fost făcută de prof. R. M. Cook.

²⁴ *Vases archaïques* p. 27.

²⁵ *Histria, II, Catalog ceramic*, nr. 517, 531.

²⁶ *Ibidem*, nr. 572.

²⁷ *Ibidem*, nr. 604, 607, 608, 611, 612.

²⁸ *Ibidem*, nr. 618, 619, 621, 624, 630.

²⁹ *Ibidem*, nr. 670, 679, 682, 683, 702, 703, 714, 717, 722.

³⁰ *Ibidem*, nr. 517.

³¹ *Ibidem*, nr. 572.

³² Fig. 118. Exemplarul respectiv, prin comparație cu piese din Ephes, este considerat de M. Lambrino ca „ionian de influență lydiană” (p. 169).

noastră III. Cele mai numeroase din grupa argilelor II sînt fragmentele de olpai, constatate de altminteri și în săpăturile vechi ³³.

La Massalia aceste vase mici sînt considerate în parte ca importuri grecești-orientale, folosindu-se ca analogie și exemplarele publicate în *Vases archaïques* și *Histria I* ³⁴. Identitatea de argile și de decor aolpaielor descoperite de noi cu cele din *Vases archaïques* ne îndeamnă să considerăm și această categorie de vase ca produse provenite din import. Aceeași afirmație o putem face și cu privire la străchinile, farfuriile și cupele din argilă roză cu decor de benzi, foarte asemănătoare cu unele piese publicate în *Vases archaïques* ³⁵ și apropiate de unele serii de la Massalia, din aceeași grupă considerată ca provenind din nord-vestul Asiei Mici ³⁶. Identitatea care există între argilele acestor vase și argilele unor produse „rhodiene” ne îndeamnă însă să extindem aria de import a ceramicii comune din grupa de argile II pînă înspre partea de sud-vest a lumii grecești-orientale.

Grupa III, aceea a argilelor roze cu miezul cenușiu, nuanțate la fel ca în grupa precedentă, este în minoritate în nivelul arhaic I. În categoriile ceramice cunoscute nu apare această argilă, cu excepția unui singur fragment de oinochoe, apropiată ca decor de stilul „rhodian” ³⁷. Nu putem, în stadiul actual al cercetărilor, nici confirma, nici infirma părerea că ceramica roză cu miezul cenușiu (grupa argilelor cenușii din *Vases archaïques*) ar fi de proveniență rhodiană ³⁸. Cert este însă că produsele „rhodiene” descoperite de noi se încadrează aproape în totalitate în grupa II. Așadar, grupa III, după cum reiese din descoperirile recente, cuprinde numai ceramică de uz curent, și aceasta puțină, dar dacă adăugăm și rezultatele cercetărilor vechi, atunci trebuie să includem în această grupă și unele exemplare „rhodiene”, descoperite pînă în 1942 ³⁹.

Următorul repertoriu de forme, aparținînd grupei de argile III, a fost constatat la ceramica comună din nivelul arhaic I: Cîteva fragmente de amfore cu angobă sau fără angobă, cu decor negru sau roșu, cu linii circulare în relief sau imprimare pe gît, sau fără nici un decor ⁴⁰; un fragment de oinochoe cu angobă și decor negru ⁴¹ sau roșu, un fragment, probabil de stamnos ⁴², și un fragment de strachină de dimensiuni mici ⁴³. Dintre acestea, amforele își găsesc corespondențe pentru argilă și decor la grupa „înrudită cu rhodianul” din *Vases archaïques* ⁴⁴, cu mențiunea, în plus, că exemplare asemănătoare au fost descoperite și la Daphnai și Olbia ⁴⁵, iar în ultimul timp și la Viktorovka ⁴⁶, așezare greco-indi-

³³ *Vases archaïques*, p. 164—169. Unele exemplare au fost considerate, de către autoare, ca provenind din Rhodos, Milet sau ancorate stilurilor Naucratis [Chios] și Fikellura (p. 165).

³⁴ F. Villard, *Marseille*, p. 48, n. 4.

³⁵ *Vases archaïques*, p. 178—205.

³⁶ Villard, *Marseille*, p. 47 și n. 7.

³⁷ *Histria*, II, *Catalog ceramic*, nr. 594.

³⁸ *Vases archaïques*, p. 28.

³⁹ *Ibidem*, fig. 105—111 (eventual și 112).

⁴⁰ *Histria*, II, *Catalog ceramic*, nr. 516, 533, 571.

⁴¹ *Ibidem*, nr. 594.

⁴² *Ibidem*, nr. 638.

⁴³ *Ibidem*, nr. 662.

⁴⁴ Fig. 102.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 149.

⁴⁶ S. I. Kapoşna, *MJA*, 50, 1956, p. 245, fig. 20/1—2.

genă din limanul Bugului. În sfârșit din grupa IV, argila cafenie, trebuie să menționăm un fragment de amforă⁴⁷ și unul de oală de bucătărie⁴⁸. Fără a putea dovedi că și acest modest exemplar ar fi un produs de import, ținem să menționăm că piese identice ca argilă și formă se întâlnesc pretutindeni în lumea grecească.

Sintetizînd acum rezultatele cercetărilor asupra ceramicii de uz curent din nivelul arhaic I histrian, avem de spus următoarele :

1. Ceramica de uz comun apare, după cum e și firesc, încă în primul nivel de viață al coloniei.

2. Unele produse de uz comun pot fi ancorate la categoriile cunoscute. Restul poate fi repartizat, prin comparație cu produse similare din alte așezări coloniale, fie regiunii de nord-vest a Asiei Mici, fie ariei de sud-vest a lumii grecești-orientale, de unde provin, îndeosebi, produsele „rhodiene”.

3. Vasele de uz curent nu copiază formele ceramicii de lux, ci completează repertoriul general al formelor.

4. Repertoriul ceramicii de uz curent este în nivelul arhaic I destul de restrîns, iar în cadrul fiecărei forme exemplarele sînt reduse ca număr.

Nivelul arhaic II. Din acest nivel, databil între începutul secolului VI și circa 570—560 î.e.n., s-a obținut următorul material ceramic :

1. Ceramică „rhodiană” A, în foarte mică măsură.
2. Ceramică „rhodiană” B, în foarte mare măsură.
3. Ceramică de Chios, de lux și curentă.
4. Ceramică corinthiană, faza mijlocie a stilului.
5. Ceramică attică cu figuri negre.
6. Ceramică de uz curent, cenușie.
7. Ceramică de uz curent, cu decor de benzi sau fără decor.
8. Ceramică autohtonă, aceleași tipuri ca în nivelul precedent.

Lăsînd la o parte categoriile corinthian și attic, ale căror centre de proveniență și argile sînt prea bine cunoscute, precum și categoriile cenușie și autohtonă, remarcăm că și în acest nivel argilele grupei I (argilele albicioase) continuă să fie atît de slab reprezentate ca și în nivelul precedent, numai prin cîte un fragment de amforă⁴⁹ și unul de strachină⁵⁰. Tehnica fragmentului de amforă, cu angoba de culoarea argilei, nu poate fi apropiată de aceea a fragmentelor din aceeași argilă din nivelul arhaic I, care au o angobă cafenie și benzi ondulate, albe⁵¹. Am înclina să apropiem fragmentul din nivelul II de amforele de Chios, dar cu rezerve, întrucît argila acestora este aproape în toate cazurile roză sau roză-cenușie. Cît privește fragmentul de strachină citat, nu i-am găsit, pînă acum, nici o posibilitate de comparare.

Ca și în nivelul precedent, grupa II, a argilelor roze felurit nuanțate, este cea mai cuprinzătoare, înglobînd o parte din amforele cu angobă și fără angobă⁵², o parte din oinochoai cu angobă, și toate cele fără

⁴⁷ *Histria, II Catalog ceramic, nr. 538.*

⁴⁸ *Ibidem, nr. 653.*

⁴⁹ *Ibidem, nr. 534.*

⁵⁰ *Ibidem, nr. 659.*

⁵¹ *Vezi, supra, n. 25.*

⁵² *Histria, II, Catalog ceramic, nr. 518, 519, 520, 532, 536, 541, 543, 549, 551, 558, 563.*

și la Samos ⁷⁴, și în sfârșit un fragment de farfurie ⁷⁵. Grupa IV, argila cafenie, este reprezentată prin oale de bucătărie de aceeași formă ca în nivelul precedent ⁷⁶.

Aceasta este situația ceramicii comune din nivelul arhaic II. Sintetizând rezultatele observațiilor noastre avem de spus următoarele :

1. Repertoriul formelor de vase de uz curent din nivelul arhaic II este îmbogățit cu două forme noi, aryballos și crater. Numărul de exemplare aparținând aceleiași forme de vas este crescut față de acela din nivelul arhaic I. Aceasta înseamnă că producția ceramică sporește în cadrul repertoriului existent, lucru explicabil prin densitatea sporită a populației.

2. Vasele din grupa argilelor I continuă, ca și în primul nivel, să fie în minoritate.

3. Ancorarea la grupa „rhodiană” este posibilă pentru cele mai multe vase de uz curent din grupa argilelor II, situație constatată și la majoritatea vaselor din nivelul arhaic I.

4. Repertoriul formelor de vase din ceramica curentă completează pe acela al ceramicii de lux.

Nivelul arhaic III. Următorul material ceramic a fost constatat ca circulând în acest nivel, databil între circa 560 (550)-circa 510 î.e.n. :

1. Ceramică „rhodiană” B.
2. Ceramică grecească-orientală, înrudită cu bolurile „rhodiene”.
3. Ceramică de Chios, de lux și curentă.
4. Ceramică Fikellura.
5. Ceramică clazomeniană.
6. Ceramică corinthiană, faza târzie a stilului.
7. Ceramică attică cu figuri negre.
8. Ceramică de uz curent, cenușie.
9. Ceramică de uz curent, cu decor de benzi sau fără decor.
10. Ceramică autohtonă.

Orientînd cercetarea noastră asupra materialului ceramic din nivelul arhaic III pe criteriile deja arătate cu ocazia expunerii situației acestui material din nivelele I și II, constatăm și de data aceasta slaba reprezentare a argilelor albicioase din grupa I. Semnificativ apare faptul că își reiau circulația în acest nivel amforele cu angobă cafenie și decor de benzi albe ⁷⁷, constatate în nivelul arhaic I ⁷⁸, precum și cele cu linii circulare în relief sau adîncite, pe gît ⁷⁹. În rest, nu a mai apărut din această argilă decît un fragment de strachină ⁸⁰. Grupa a doua, aceea a argilelor roze, este destul de bine reprezentată prin amfore ⁸¹, dintre care unele continuă tipurile din nivelurile anterioare ⁸². Cele mai multe oinochoai sînt de asemenea făcute din această argilă ⁸³, pentru care am găsit corespondențe atît la grupul numit în *Vases archaïques* „înrudit cu

⁷⁴ W. Technau, *Griechische Keramik im samischen Heraion*, în *Athen Mitt.*, LIV, 1929, fig. 26, 1-4 (apud *Vases Archaïques*, p. 181, n. 2).

⁷⁵ *Histria II, Catalog ceramic*, nr. 694.

⁷⁶ *Ibidem*, nr. 651. Vezi *supra*, n. 48.

⁷⁷ *Ibidem*, nr. 529, 530.

⁷⁸ Vezi *supra*, n. 15.

⁷⁹ *Ex. gr.*, *Histria*, II, *Catalog ceramic*, nr. 554.

⁸⁰ *Ibidem*, nr. 658.

⁸¹ *Ibidem*, nr. 522, 523, 535, 537, 555, 557, 562.

⁸² Vezi *supra*, n. 30 și 51.

⁸³ *Ibidem*, nr. 575, 576, 580, 589, 590, 591, 592, 593, 599, 602, 605.

rhodianul”⁸⁴, cit și corespondențe de decor la unele exemplare din așezarea greco-băștinașă din limanul Bugului, deja citată, Viktorovka, exemplare orientate spre Samos⁸⁵. Alte câteva fragmente de oinochoai⁸⁶ pot fi apropiate de grupa specială de la Massalia, considerată ca aparținând unei „tehnică rare în Ionia”⁸⁷. Micile vase numite olpai sînt rare în acest nivel și cele câteva fragmente descoperite⁸⁸ sînt asemănătoare celor din nivelurile I și II⁸⁹. Același lucru îl putem afirma și despre fragmentele de străchini⁹⁰, cu caracteristici identice celor din nivelurile anterioare și cu corespondențe la cele publicate deja în *Vases archaïques*⁹¹.

Pentru grupa argilelor cu miezul cenușiu (grupa III) avem de spus că se întilnește la unele amfore⁹² și străchini⁹³ cu același profil și decor ca al acelora din grupa II. Tot în grupa III este încadrabil și un fragment de oinochoe⁹⁴ și unul de askos⁹⁵, descoperite în acest nivel. Menționăm cu acest prilej raritatea acestei din urmă forme de vas la Histria, unde nu s-a mai găsit decît un singur exemplar⁹⁶, considerat ca „rhodian”⁹⁷.

O noutate este adusă de grupa argilelor IV (argilele cafenii), din care în nivelurile I și II nu găsisem decît un fragment de amforă și trei fragmente de oale de bucatărie. În nivelul III întilnim aceeași categorie de oale⁹⁸ și un fragment de olpe⁹⁹.

Situația ceramicii de uz curent în nivelul arhaic III histrian este deci următoarea :

1. Repertoriul ceramic din acest nivel, cu excepția askosului, este același ca în nivelul precedent.

2. Cantitativ constatăm în a doua jumătate a secolului al VI-lea o producție de uz curent crescută. Unele forme sînt însă mai puțin folosite, ea de exemplu olpaiile.

3. Aproape toate vasele merg pe formele, tehnica și decorul constatate la vasele din nivelurile anterioare.

4. Grupa de argile II, cea mai frecvent întilnită, ne orientează tot spre aria „rhodiană”, din sud-vestul lumii grecești-orientale.

Conjugînd acum rezultatele obținute prin cercetarea ceramicii de uz curent în toate cele trei niveluri arhaice de la Histria, credem că putem avansa următoarele concluzii de ordin general :

⁸⁴ Vezi, *supra*, n. 62.

⁸⁵ Vezi *supra*, n. 46. Argila la acele exemplare se încadrează în grupa III.

⁸⁶ *Histria*, II, *Catalog ceramic*, în special nr. 593.

⁸⁷ Villard, *Marseille*, p. 47 și n. 8.

⁸⁸ *Histria*, II *Catalog ceramic*, nr. 622, 623.

⁸⁹ Vezi *supra*, n. 33 și 63.

⁹⁰ *Histria*, II, *Catalog ceramic*, nr. 654, 660, 664, 669, 674, 675, 678, 686, 687, 688, 706, 709, 710, 711, 712, 723.

⁹¹ Vezi *supra*, n. 35 și 66.

⁹² *Histria* II, *Catalog ceramic*, nr. 521, 527, 545, 546, 547, 552, 553, 561, 564.

⁹³ *Ibidem*, nr. 657, 672, 676.

⁹⁴ *Ibidem*, nr. 588.

⁹⁵ *Ibidem*, nr. 637.

⁹⁶ *Vases archaïques*, fig. 129.

⁹⁷ W. Schiering, *Werkstätten orientalisierender Keramik auf Rhodos*, Berlin, 1957, p. 27, n. 180.

⁹⁸ *Histria*, II, *Catalog ceramic*, nr. 649, 650.

⁹⁹ *Ibidem*, nr. 629.

1) Pînă la descoperirea unui indiciu de ordin material, care să mărturisească despre o producție ceramică locală la Histria, în epoca arhaică¹⁰⁰, considerăm că masa ceramicii de uz curent, care a circulat în această colonie milesiană între sfîrșitul secolului al VII-lea și sfîrșitul secolului al VI-lea î.e.n., provine din import.

2) Considerațiile noastre se bazează pe faptul că această ceramică își găsește corespondențe de argile, forme și decor atît în ceramica curentă din alte așezări coloniale, cit și în argilele unor categorii ceramice de lux cunoscute.

3) Centrele din care provin categoriile examinate de noi ne sînt încă necunoscute. În stadiul actual al cunoștințelor noastre, credem că deocamdată nu se poate opera decît cu „arii de proveniență”, cu acele κοινῆ, în care se încadrează ceramica „rhodiană” și ceramica Fikellura. Una din aceste κοινῆ pare a fi cea din nord-vestul Asiei Mici (grupa de argile I) și altă κοινῆ în partea de sud-vest, avînd în vedere contingențele eu „rhodianul” (grupele argilelor II și III). Nelocalizabilă rămîne deocamdată grupa IV a argilelor cafenii-negricioase. Pe baza acestor constatări credem că trebuie să se renunțe la termenul de „ceramică ioniană”, folosit cu o nuanță de etnizare¹⁰¹, și să se folosească termenul mai cuprinzător, care este acela de „ceramica grecească orientală”. O dovadă în favoarea acestei afirmații o constituie faptul că aspectul, ca să spunem așa, exterior al vasului, precum și sintaxa ornamentală sînt aceleași la formele de vase din argile diferite : de exemplu un același tip de amforă poate aparține la toate grupele de argile, dar maniera decorului rămîne unitară.

4) Considerăm că o cartare a argilelor, atît a celor din centrele lumii grecești, cit și a celor din colonii, ar fi o lucrare cit se poate de utilă. Acesta este, de altfel, un vechi desiderat¹⁰².

5) Aria de sud-vest a lumii grecești-orientale pare a constitui sursa cea mai însemnată de import.

6) Dacă unele stațiuni, ca de exemplu Megara Hyblaea și Massalia, ne-au confirmat tipologia unor exemplare descoperite la Histria, în schimb exemplarele de la Histria, prin poziția lor în stratul arhaic, pot oferi vaselor din cele două colonii occidentale, precum și celor din alte stațiuni, puncte de reper cronologice. Acesta ar constitui aportul Histriei la problema unei părți din ceramica comună care a circulat în lumea grecească în epoca arhaică. Dar problema rămîne să fie definitiv rezolvată, cînd prospecțiunile regionale vor veni cu date asupra argilelor și cînd pe aceste argile se vor încerca diferite moduri de ardere. Unele investigații fizico-chimice par să ducă la rezultate încununate de succes¹⁰³.

¹⁰⁰ Problema atelierelor ceramice locale la Histria în secolul al VI-lea î.e.n. este expusă în *Histria*, II, p. 56.

¹⁰¹ Termen repetat întîlnit în *Vases archaïques*.

¹⁰² Expus, *ibidem*, p. 352.

¹⁰³ Unele rezultate sînt expuse de către L. Kociszewski, J. Kruppé, în studiul *A method of physico-chemical investigation prompting the study of technology in the history of pottery production*, *Archaeologia Polona*, VI, 1964, p. 161—184.

À PROPOS DE LA CIRCULATION DE CERTAINES CATÉGORIES CÉRAMIQUES COURANTES DE LA PÉRIODE ARCHAÏQUE, DÉCOUVERTES À HISTRIA

RÉSUMÉ

Les fouilles archéologiques effectuées à Histria entre 1914 et 1942 et depuis 1949, ont mis au jour dans la couche archaïque du site, datée de la fin du VIIe siècle — fin du VIe siècle av.n.è., des groupes céramiques, dont quelques-uns ont pu être repartis avec précision aux divers centres de production de la Grèce Orientale et Continentale.

Certains groupes céramiques d'usage courant restent toutefois en dehors des possibilités de détermination. Par la comparaison des argiles et éventuellement des formes et du décor avec des exemplaires céramiques découverts dans d'autres sites archaïques, on arrive dans le présent article, à la conclusion que cette céramique, encore non déterminée, est également importée.